

идентитету странака, предмета и основа. Друго, поједине установе пропраћене су упоредноправним освртом. Међутим, тај осврт је, за наш укус, сувише скроман у једном делу које по свом обиму треба да представља „енциклопедију” Грађанског процесног права. Ово нарочито ако се има у виду да књига није намењена првенствено студентима, другим речима, да не представља уџбеник у класичном смислу. Треће обележје овог дела, које заслужује да буде посебно истакнуто — и то је можда оно у чему се разликује од одговарајућих дела у нашој земљи — треба видети у односу према судској пракси. Нисмо такви познаваоци да можемо да тврдимо са сигурношћу, али имамо утисак да је ауторима стало да прикажу ставове суда бар исто колико и доктринарна мишљења, ако не и више. У приказивању и анализирању ставова праксе у овој књизи иде се, на пример, даље од одговарајућих немачких и италијанских дела. Кад већ говоримо о месту које судска пракса заузима у теоријским излагањима неке нормативне дисциплине, сматрамо да потребно да нагласимо да при томе не мислимо да само пракса утиче на науку него и обратно. Кроз књигу Солиса и Перо-а изражавају се они позитивни међусобни утицаји, који у ствари значе и сарадњу у елаборацији позитивног права. Судови се у свом раду срећу са проблемима које доноси живот и тиме дају подстицај науци. Ова, својом анализом одлука и оценом њихове исправности, са своје стране, врши утицај на праксу, која, опет, проверава у животу вредност закључака до којих се теоријским студијама долази. На тај начин постиже се методолошка равнотежа: праву-категорији истиче се као противтежа право-функција. Доследно таквом приступу, мишљења двојице аутора о контроверзним питањима заснована су претежно на оцени практичних консеквенци појединих ставова. Читајући ово дело, намеће се поређење са немачком науком. Колико год су немачки теоретичари отишли даље у продубљивању појмова, толико њихове француске колеге показују виши степен финоће правног осећања.

Иако књига, као што смо рекли, због свог обима није првенствено намењена онима који се уводе у процесно право, у њој се материја излаже на начин како се то чини у француским уџбеницима. Ови у том погледу служе за узор и правницима осталих земаља. И овде срећемо ону благодарну шему, која и најтеже дело из позитивноправне дисциплине чини приступачним: прво, постављање проблема, па онда елементи за његово решење, затим основни принцип који је у закону или у пракси усвојен и најзад одступања од принципа. Све је увек пропраћено правнополитичким елементима и оценом правног режима од стране аутора. Излагање је изведено мајсторским рапчлањавањем материје на ставове од којих је сваки посвећен једном питању које носи одговарајући маргинални наслов. Ако се дода и стил бриљантно јасноће, онда не изгледа ни мало претерана оцена да ово дело, иако још није готово, чини већ сада част француској науци. (Први том је награђен од стране Академије моралних и политичких наука). И они правници — како у Француској, тако и у другим земаљама — који нису спремни да прихвате све што је у овој књизи речено, наћи ће у њој не само теме за размишљање него и инспирацију.

Б. Познић

Проф. др Врлета Круљ, НОВАЦ И НОВЧАНЕ ОБАВЕЗЕ У УНУТРАШЊЕМ И МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ. Београд 1973.

Мало је књига у свету, па и опширнијих чланака од значаја, који исцрпно обрађују правну природу новца. Зато би требало с особитим задовољством поздравити књигу проф. Круља која је, према уводним речима београдског Института за упоредно право, „комплетан рад” и „целовито обухвата материју монетарног права” и као таква свакако спада у ред наведених публикација.

Као што се из наслова види, књига обрађује појаву новца са становишта домаћег и међународног права, и то, углавном, међународног приватног права, јер по аналогiji његових норми се конструишу и норме међународног јавног права ⁽¹⁾.

Правила међународног приватног права су колизионе норме које „упућују на правни поредак из којег треба узети материјалне норме, на темељу којих ће се добити материјално решење случаја, односно просудити дотични животни однос с међународним (иноземним) елементима” ⁽²⁾. У ствари и *Eisner* заступа мишљење да „међународно приватно право није интернационално, већ национално право” ⁽³⁾. Другим речима, правни институти, као правни односи *in abstracto*, доспевају под удар колизионих норми као од правне науке обликовани и устаљени, дакле, готови појмови, којима се национално право већ служи. У међународном праву ти појмови не доживе никакву метаморфозу (друго су, наравно, појаве специфично међународног карактера, као што је, на пример, статус дипломатског кора, али то спада у међународно јавно право).

Стога треба Нусбаумову (*Nussbaum*-ову) поделу материје монетарног права сматрати најсистематичнијом. Он је своју књигу ⁽⁴⁾ поделио на два дела. У првом делу, под насловом „Право новца уопште”, говори о свим монетарно-правним институтима, у које спада и сам монетарни систем и, односима (па и о економским појавама које могу бити или се понекад узимају као правно релевантне), да би их у другом делу, под насловом „Новац у међународном праву — приватном и јавном” обрадио *sub specie iuris gentium*.

Проф. Круљ је материју поделио на пет делова, овако: (I) Правно дефинисање новца, (II) Начело монетарног номинализма, (III) Антиноминализам — Валоризам, (IV) Девизна ограничења и међународно приватно право и (V) Међудржавне новчане обавезе и плаћања.

Већ у овим насловима, а још више читајући књигу, уочава се извесна несистематичност у подели материје. Подела се не заснива на јединственом критерију, а без тога нема добре систематизације.

Истина, тешко је, посебно у систематизацији монетарног права, бити сасвим доследан. Због тога у Уводу III дела своје књиге *Mann* се као оправдава за извесна пресецања у обради и стилске недостатке (*inelegancies*) у приказивању материје. Али несистематичност у обради проф. Круља је већа. Све што се у Другом и Трећем делу његове књиге принципијелно говори о номинализму и заштитним клаузулама спада у Први део, пошто су у питању основни појмови који се не могу одвојити од правног дефинисања новца. Номиналистички је принцип неодојиво повезан с појмом новчане јединице која је, у ствари, суштина појма новца (по неким савременим писцима чак истоветна с појмом новца), а исто су тако и мере које служе његовом искључењу. С истог разлога треба да се у том делу обради и проблем предмета новчаних обавеза.

Тако би тај први, Општи део о новцу као правној појави обухватао најпре дефиницију новца с најпотребнијом образлом појма новчаног система, а, потом, његову обраду као предмета стварног и облигационог права.

Тај би део представљао једну целину. Штавише, могао би и да буде једини садржај књиге, пошто се њиме, углавном, исцрпљује материја о правном аспекту новца. Тако је поступио Ферен (*Fögen*) у својој књизи *Geld — und Währungsrecht*, München 1969, а и Мартин Волф (*Martin Wolff*) у познатом и често цитираном чланку *Das Geld*, у Еренберговом (*Ehrenberg-ovom Handbuch des Handelsrechts*, стр. 563/648.

(1) В. излагања F. A. Mann-а у Четвртом делу његове књиге *The Legal Aspect of Money*, Oxford 1971, стр. 553/584.

(2) *Eisner*, Међународно приватно право I, Загреб 1953, стр. 3.

(3) Münch, Internationales Recht u Handwörterbuch zur Rechtswissenschaft, München 1972, стр. 195.

(4) *Money in the Law*, National and International, Brooklyn 1950.

С друге стране, Нусбаум посвећује том делу материје више од половине своје књиге, док се Ман највише бави управо монетарним односима с елементима иностраности (на 434 странице од укупних 600).

Оваква расподела материје у поједеним радовима одразује можда улогу нација, у границама којих њихови писци обављају своју научну делатност, а где се налазе институције које имају везе с међународним плаћањима (велике банке са прекоморским везама, прекоморска осигурања) или чије се валуте употребљавају било у међународним плаћањима било као обрачунске валуте.

С обзиром на то, као и на већ изложену суштину међународног права, и ова рецензија ће се ограничити на основне појмове монетарног права који су или и за које би требало претпоставити да су обрађени у књизи проф. Круља.

Аутор сасвим исправно пише (стр. 7): да је „за правно дефинисање новца потребно изложити извесна релевантна економска и монетарна *data* и утврдити како се она на правном плану изражавају”. То значи да, строго узевши, нема правног појма новца, већ да је то економски појам који, захваћен правом, добија свој посебан правни вид. Или, више уопштено, право мора у појавама које регулише изабрати она њихова својства која могу бити правно релевантна и због којих их подвргава правном уређењу. Код новца је то његово својство општег прометног средства („општег средства размене добара”), од којих потичу или на коме се заснивају све остале функције новца. Тако поступају сви правници, само што се увек не слажу које су од тих осталих функција правно релевантне. Поред тога, ма која се дефиниција узела, увек се појављују гранични случајеви, где се тек тумачењем мора утврдити да ли нека појава спада или не спада под појам новца који је право усвојило. Једна правна расправа мора се и на те случајеве барем осврнути.

Дефиниција новца проф. Круља (стр. 43) у основи се слаже с дефиницијом Ф. А. Мана. Међутим, неки закључци које он одатле извлачи нису тачни.

На самом новцу не мора да буде „означена новчана (рачунска) јединица у којој ће се израчунавати вредност (цена) роба и услуга”, јер тада *sovereign* (златна фунта) не би био новац, већ „златна полуға”. По Марксу сам „жиг и лик показују” да је тај комад 1 фунта ⁽⁵⁾.

Даље, аутор тврди да „новца у правном смислу речи нема... ако тај предмет нема у називу означену платежну моћ, а то, с једне стране, значи да врши функцију законског средства плаћања, а, с друге стране, да његова употреба у циљу испуњења новчане обавезе (дуга) има за дејство престанак (гашење) те обавезе (дуга)”.

На ово треба, пре свега, приметити да ни на једном новцу није у називу означена платежна моћ. На новчаницама је обично стајало да емисиона установа за њу плаћа тај и тај износ у законском металном новцу, онда у законским средствима плаћања (што није било ни од каквог или, ако се баш хоће, од минималног правног значења), а данас обично, као и на металном новцу, стоји само округли износ у новчаним јединицама земље без икакве даље обавезе или ознаке о „платежној моћи” (као на данашњим нашим новчаницама и кованом новцу — што је и једино исправно). Ни по Кнапу (*Knapp-u*) се правно значење средства плаћања не може из њих самих (њихове »*morfe*») прочитати, њихова карталност се заснива на прокламацији и прокламацијом се укида, а да то не оставља никаква трага на самим новчаним знацима.

Онда, оно што аутор наводи „с једне стране” је по садржини идентично с оним што се наводи „с друге стране”. Коначно, има новца, и то новца с правног гледишта, који није законско средство плаћања, а којим се могу правноваљано измиривати новчане обавезе. За такав новац се вели да има фидуцијалрни течај ⁽⁶⁾. И данас важи изрека »*all legal tender is money, but not all money is legal tender*» (иако данас фидуцијалрни течај

⁽⁵⁾ Прилог критичи политичке економије, Београд 1956, стр. 93.

⁽⁶⁾ Ascarelli, *Obbligazioni pecuniarie*, Bologna — Roma 1959, стр. 52 и сл.

има, још у неким државама, само ситан новац преко одређеног износа по једном плаћању).

Сматрајући новац покретном телесном ствари, аутор се тиме слаже с традиционалном науком коју заступају Матер, Нусбаум, Ман, Мартин Волф, Феген и други. Међутим постоји низ правних писаца новијег времена (Симитис, Дуден, Олара) који новцем сматрају не само ковани новац и новчанице, већ и бројеве на рачунима (дакле, жирални новац) и њихова је мишљења требало барем споменути, ако се већ није хтело критички их обрадити.

Али, иако вели да је новац ствар *sui generis*, аутор нам је остао дужан одговора на питање, у чему се састоји та специфичност којом се новац разликује од осталих телесних ствари.

Као покретна телесна ствар, новац је правно, пре свега, заменива, генерична ствар. Та је генеричност новца у међусобној заменивости новчаних облика без обзира на њихов телесни састав и толиког је степена да новчана обавеза не пропада ни у оним ретким случајевима када генеричке обавезе због немогућности извршења могу да пропадну. Према томе, није у питању заменивост са свим осталим стварима, о којој говори аутор на стр. 6, позивајући се на Карбонијеа (*Carbonnier-a*). Такву заменивост могу, у извесним случајевима, имати и остале ствари (на пример код *datio in solutum*; код *noxae datio*). Та општа заменивост је у основи економска, а не правна категорија. Поготово је погрешно „услед ... ових особина“ закључити да је „новац подобан да буде предмет својине (одн. уопште стварних права), а самим тим и предмет обавеза (тражбеног права)“. Тачно је само то, да је правно ирелеватно, да ли ће се дуг од 20 долара измирити уступањем два *eagle-a* или новчаницом од 20 долара или хрпом новчаница од по 1 или 2 долара, само ако је укупна сума ових последњих равна дугованој суми од 20 долара. У томе се у правном смислу састоји заменивост новца као телесне ствари. Али дуг од 20 долара се, по правилу, не може правноваљено измирити предајом у власништво златног сата или било које друге ствари у вредности од 20 долара, као што би из текстова на стр. 6 књиге требало закључити.

По себи се разуме да новац као телесна ствар (новчани знак) може бити предмет стварних права. Али због специфичне улоге новца у промету прописи о стицању и губљењу власништва над покретним стварима код новца се знатно мењају. Та одступања је требало изложити и нарочито расправити питање, да ли за новац важи правило *nemo potest plus iuris ad alium transferre quam ipse habet*. Исто тако је занимљиво питање, да ли, односно у којој мери важи изрека *money has no earmark*. Другим речима, да ли се (телесни) новац може тражити натраг власничком тужбом. О томе говоре, поред осталих, Еренцвајг (*Ehrenzweig*) (7), Баур (8), Ман (9), Вестерман (*Westermann*) (10) говори, пак, о *Geldwertvindikation*. Исто тако је у правној расправи о новцу требало обрадити и питање поседа новца као пресумпције својине, па и о залању новца и новчаних тражбина. Код залагања новца је интересантно (уосталом и спорно) питање правне природе полагања кауције у готову).

Као предмет стварних права у обзир долазе ковани новац и новчанице. Правна обрада новца треба стога да утврди и правну природу тих „новчаних инструмената“.

Код металног новца аутор на стр. 40. обраћа пажњу само на новац пуне вредности, који је за њега у прошлости био једини „истински“ (!) новац, и само уз извесно ограничење — у кондиционалној реченици у II ал. на стр. 31 — даје његову праву дефиницију, којом Нусбаум почиње излагања о кованом новцу на стр. 59. своје књиге. Осим тога, у једној

(7) System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Das Sachenrecht, Wien 1923, § 216 III.

(8) Lehrbuch des Sachenrechts, München 1973, § 53a III.

(9) The Legal Aspect . . . стр. 10 и сл.

(10) Lehrbuch des Sachenrechts, Karlsruhe 1951, § 30 V.

правној расправи, када је реч о кованом новцу, требало је објаснити и природу ситног новца, који је назив *terminus technicus*, и који треба разликовати од ситниша (кусура), новца за техничко савлађивање ситних плаћања. У доба биметализма је и новац „направљен од племенитих метала” (сребрењаци од 1 и 2 франка, а у каснијем развоју и од 5 франка) ⁽¹¹⁾ био ситан новац, мада се не може рећи да су тада ти новци служили за поткусуривање. Истина, и у другим језицима терминологија је ту непрецизна, али управо због тога је погрешно рашиштити појмове.

Осим тога, речи новчаница и банкнота нису синоними. Новчаница је новац у облику цедуље (*Geldschein*), данас махом од папира (*monnaie papier*), од којих је банкнота само једна врста. Иначе се, углавном, разликују следеће врсте новчаница.

Сертификати су потврде. Паул Самуелсон их директно обележава као *warehouse receipts*. По правилу имају стопостотно покриће у злату или сребру, мада има изузетака како од овог правила тако и од изложеног мишљења.

Банкноте су обвезнице. У почетку имају само фидуцијарни течај, с временом им се признаје законски. Али пошто остају и даље конвертибилне, банкноте поседују сада солуторну моћ према свима осим према емисионој банци. Аскарели (*Ascarelli*) ⁽¹²⁾ сматра да се од осталих папира који инкорпорирају новчано потраживање разликују по томе, што у њих не постоји могућност судске амортизације. Тиме се ималац банкноте изједначава с имаоцем кованог новца.

Укидањем конвертибилности (проглашењем присилног курса) банкноте постају папирни новац (*papier monnaie*), а новчани систем папирним важењем.

Пре обраде новца у облигационом праву, требало је рашиштити два основна појма: појам плаћања и, као што је већ речено, питање предмета новчане обавезе.

Иако се под утицајем Улпијанове изреке *solvere dicimus eum qui fecit quod facere promisit* у аустрјиском Општем грађанском законнику, а по његовом узору и у §§-има 1355—1379. Предоснове Грађанског законика за Краљевину Југославију глагол *zailen*, односно платити употребљава за испуњене обавеза уопште, ипак при уступању новца треба разликовати уступање ради измирења новчане обавезе од уступања новца у друге сврхе. Римљани су то разликовали, и за први случај имали глагол *solvere* (*rescuiam debitam*), а за други *numerare*. Овај други случај имамо, на пример, при уступању новца приликом склапања зајма као реалног уговора, и зато се приговор на односну тужбу назива *exceptio non numeratae rescipiae*, док уступање новца ради измирења новчане тражбине бива *solvendi causa*. Ограничење значења глагола платити на испуњење новчаних обавеза у нас је оправдано и етимологијским пореклом речи ⁽¹³⁾.

Ово је требало објаснити, јер пуко тврђење да се „помоћу њега (сц. новца) извршавају у промету настале новчане обавезе” јесте, као што је Х. Освалт (*H. Oswalt*) приметио, исто као када би се рекло да је жито она ствар којом се испуњавају обавезе на испоруку жита ⁽¹⁴⁾. Али, постоји један други, квалификовани појам плаћања, а то је плаћање законским средством плаћања, што аутор, посебно на стр. 4/5, довољно не разликује. Другим речима, треба разликовати плаћање факултативним новцем од плаћања новцем који је законско средство плаћања. Проф. Круљ, међутим, тврди да се „у правној улози као средство плаћања новац

(11) в. Schweizerische Nationalbank 1907—1957, стр. 261; Jean Marchal, Monnaie et Crédit Paris 1966, стр. 74.

(12) Obbligazioni ... стр. 53, нап.

(13) цф. Петар Скок, Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика, Загреб, 1972.

(14) Grundzüge der Geldtheorie, Јена 1929, стр. 39.

појављује тек онда када га држава тј. право ставља под своје „окриће“, одређује што се... има сматрати у привредном и платном промету средством плаћања. Поступајући тако, држава (право) одређује шта је „законска монета“ и у том следству наређује да се та монета мора у промету примати у испуњењу новчаних обавеза. Тиме се она утврђује као *законско средство плаћања*“. Овде, пре свега, није јасно, шта му је то „законска монета“. Да ли се под тим изразом подразумевају и новчанице, јер на другом месту (стр. 19. и.ф.) аутор назива монетом само ковани новац. Као што се види, проф. Круљ има у виду само законско средство плаћања, а занемарује чињеницу да се и пре додељивања својства законског средства плаћања банкнотама, највећи део готовинских плаћања обављао баш том врстом новца, иако није имао законски течај. Или као што у једној Споменици Рајхсбанке стоји: „Својство законског средства плаћања добиле су рајхсбанкноте тек новелом Закона о Банци од 1909, с важношћу од 1. јануара 1910. године; али и пре тога су примале у промету као пуноважно средство плаћања“⁽¹⁵⁾.

У питању предмета новчане обавезе, аутор се губи у опширним излагањима историјских перипетија номинализма и метализма и у навођењу решења те проблематике у појединим законодавствима, уместо да уђе у суштину правног питања, да би онда извршио разграничење између новчаних обавеза и обавеза на испоруку новчаних комада које то нису (као што ради Ман на стр. 66). Тада би дошао до закључка да су новчане обавезе неуништивне, док остале обавезе на испоруку новчаних комада, као обичне генеричне обавезе, то не морају бити.

Истина, обрађујући „начело монетарног номинализма“, аутор на неким местима (стр. 17 III ал.; стр. 50 III ал.; стр. 59 II ал.) тачно одређује шта је предмет новчане обавезе, али увек је то речено или у оквиру историјског развоја или на бази неког позитивног националног права, а не као монетарно-правни принцип.

Тачно је да је начело номинализма „настало на подлози супротности инхерентне новцу, између његове куповне и платежне моћи“. Исто тако, да је то „начело једнаке платежне моћи новчане јединице у времену“. Коначно је тачно и то да је „предмет новчаној обавези свота новца“ и да ће се дужник „ослободити обавезе кад плати исти број новчаних јединица, без обзира да ли се у времену између настанка обавезе и њеног испуњења њихова вредност променила“.

Предмет новчане обавезе јесте, дакле, одређени износ новчаних јединица. С правног гледишта је то требало нарочито нагласити, наиме истакнути, да су *in obligatione* новчане јединице, док су новчани инструменти (новчани знаци) *in solutione*. Вестерман⁽¹⁶⁾ то овако излаже: „И заиста, када су у питању чинидбе (*Leistungsbeziehungen*) материјална вредност (*Sachwert*) и својство новца као ствари уопште су без значаја. Овде је у питању својство новца као носиоца вредности. Од значаја је искључиво бројчано изражена номинална вредност новца. Новац у облигационом праву је према томе нетелесна вредност, која је, додуше, одмерена (*bemessen*) бројевима новчаних комада, али није везана за квалитет предмета“.

Грешка аутора је донекле у томе, што се у свом делу није принципијелно позабавио питањем монетарног система и одредио му његове конститутивне елементе. Уместо да је у Другом одељку описивао модерне новчане системе, било је боље да је детаљније обрадио одвајање новчане јединице (не новца, као што на дну 57. стране пише) од њеног супстрата, што је само рудиментарно и недовољно прецизно учинио у

(15) Von der Königlichen Bank zur Deutschen Reichsbank — 175 Jahre deutscher Notenbankgeschichte, Berlin 1940, стр. 30.

(16) Sachenrecht, § 31 V 1a.

Првом делу (стр. 8. и 38). Тада би морао доћи до закључка да је номинализам настао, додуше, на подлози наведене противречности, али да му је корен у осамостаљењу новчане јединице које је ишло укорак с дематеријализацијом новца. Новчана јединица (гусоаум-ова идеална јединица, лејнесова (*Leunes*-ова) и других писаца рачунска јединица) није правна, већ социјална појава, производ психологије масе, који је настао на основу тога што је новац *ex definitione mensura*, док су све остале ствари *mensurata*, и као такав имплицира стабилност, а то значи и континуитет вредности. Тај процес монетарне илузије је опет био подупрт тиме што се прелажењем са пенсаторног на нумераторно плаћање више није пазило на тежину комада, која је сада била жигом загарантована, већ на њихов број који је требало контролисати. А стварно се новчана јединица (због ремедијума) почела одвајати од свог супстрата оног тренутка када се новац почео ковати.

Иако новчана јединица ни по пореклу ни по свом појму није правна појава, право је мора признати као факат и као основу номинализма, који се коначно и практички оправдава тиме што је само уз његову примену омогућено вођење привредног рачуна, као и успешно спровођење извесних мера монетарне политике.

Из овога следи да је номинализам фикција, којом може човек да се служи само тако дуго док је стварност не демантује. Деманти, овде у виду опадања вредности новца, мора, с наведених разлога, да буде прилично изразит да би фикцији могло бити оспорено важење. Питање се само поставља у чију надлежност спада то оспоравање — законодавца, суда или је препуштено приватној аутономији.

Иако се номинализам законски ретко проглашава обавезним, ипак је као принцип, или по речима проф. Круља као опште начело, у свим правним системима чврсто усањен. „А „правни принципи дају смернице по којима се може управљати онај који из *rerum notitia* има да донесе конкретну одлуку“ (17). Према томе, правни принципи су диспозитивног карактера, с чиме се и проф. Круљ слаже.

Околност што се, као што проф. Круљ исправно тврди, заштитним клаузулама искључују само последице номинализма, указује на то да се тиме не мења карактер самог принципа. Забрана склапања заштитних клаузула може бити, додуше, знак постојања извесне „тенденције прерастања номиналистичког начела од диспозитивне на принудно-правну норму“ (стр. 60), али се сам принцип тиме само систира, онемогућује његово деловање. И то, каткада, само у ограниченој мери, наиме, онда када се забрани склапање једне врсте заштитних клаузула (на пример златних), а дозвољава углављивање других (на пример индексних или робних), као што је у САД одређивала *Joint Resolution* из 1933. г. (18).

Стога је погрешно образложење које на стр. 56. и 61. даје проф. Круљ, по коме је у нас „номиналистичко начело у законом одређеном обиму (забрана златне и валутне клаузуле) принудно-правна норма“. У нас се номиналистичко начело заснива на самој дефиницији наше новчане јединице, која је у чл. 1. Закона о повлачењу и замени окупацијских новчаница из 1945. године чисто номинално дефинисана тим је чланом установљен наш послератни динар), а који гласи: „Новчана јединица Демократске Федеративне Југославије је динар (скраћено: дин), који се дели на 100 пара (скраћено: п)“. Завођењем новог динара 1. јануара 1966. године у том погледу се није ништа изменило.

Што се тиче заштитних клаузула, проф. Круљ даје ову дефиницију:

Заштитна клаузула је „одредба којом се дужник обавезује да плати новчану обавезу у злату (златницима) или у новчаним знацима одређеног новчаног система према вредности злата; у страниј валути или у

(17) Henkel, Einführung in die Rechtsphilosophie, München u. Berlin 1964, стр. 69.

(18) B. Nussbaum, Money in the Law . . . , стр. 307.

новчаним знацима одређеног новчаног система према вредности (курсу) стране валуте; у роби или у новчаним знацима одређеног новчаног система према вредности робе”.

У вези с тим треба, пре свега, приметити да набрајање није дефиниција.

Осим тога је и набрајање непотпуно. Иако касније (стр. 170—179) под насловом „Клаузуле плаћања у роби и према вредности робе” аутор говори и о индексним клаузулама, у горњој његовој дефиницији индексна је клаузула изостављена. Вероватно зато што се није могло рећи да се дужник обавезује да „плати у индексу”. А ипак, једно је робна, а друго индексна клаузула.

Поред тога, формулација је нетачна. Заштитна клаузула је у сваком случају споредна одредаба (*pactum adiectum*) уз новчану обавезу. Обавеза, у које је било која роба (па и злато) не само *in obligatione*, већ и *in solutione*, јесте обавеза на испоруку робе, а никако новчана обавеза. Робне клаузуле спадају под појам заштитних клаузула монетарног права само ако су вредносног, а не модалитетног карактера. Истина, ради избегавања ризика од флукуација вредности новца, странке могу да избегну и склапање обавеза у новцу, али то је прелажење на натуралну размену, што нема везе с монетарним правом.

Осим тога, при новчаним обавезама дужник се не обавезује на плаћање у новчаним знацима — он може платити и у жиралном новцу. Дужник се уопште не обавезује на плаћање било каквих новчаних знакова, већ одређеног новчаног износа. Ту је проф. Круљ у противречности с оним што на другом месту тврди.

Укратко, „предмети за које се везује плаћање, односно утврђивање вредности новчане обавезе” не „играју... функцију платежног средства — валуте плаћања на место папирног новца (законског средства плаћања) који је на тај начин елиминисан”, као што тврди проф. Круљ, већ само „функцију мере вредности — валуте вредновања”.

Иако је жирални новац уврштен у новчане инструменте, ипак га је било боље обрадити као оно што јесте, наиме, као квалификовано новчано потраживање од банака. Ту је требало приказати историјски развој, који је ишао од редовног депозита и прско нередовног довео до појма збирног депозита и коначно до (економског) појма банкарског депозита, односно депозитног (жиралног) новца. У вези с тим је требало рашчистити питање правне природе краткорочних средстава на чековним рачунима (посебно контокорента). Тада се сигурно не би могло тврдити да је плаћање жиралним новцем „правно у ствари плаћање путем цесије тражбине” (стр. 41). Баш супротно је тачно: дознаке преко рачуна нису цесија, већ „ново оснивање потраживања лица Б уз смањење потраживања лица А” ⁽¹⁹⁾. Уосталом, како би се цесија, као уступање тражбине, конструисала у случају да „cedent» од банке уопште ништа не потражује, већ на основу контокорентног кредита (тзв. *overdraft system*) може код ње да уђе у дуговање по свом контокорентном рачуну?

Правно је нетачна и сама дефиниција (тачније списивање) жиралног новца, где стоји да то „није новац у правом смислу речи, као што су новчанице и ковани (метални) новац, већ су то средства (начини) помоћу којих се врше плаћања, и то без употребе готовог новца. Практично, под тим појмом се подразумевају чекови и вирмани”. Чекови и вирмани су (највећим делом) асигнације, а у нашем праву вреди старо правило да „асигнација није плаћање” ⁽²⁰⁾.

(19) Duden, Der Gestaltwandel des Geldes und seine rechtlichen Folgen, Karlsruhe 1968, стр. 9. Исто тврди и Fögen у Geld- und Währungsrecht, München 1969, стр. 158.

(20) в. Ehrenzweig, System... § 336 IV 2; Dernburg, System des römischen Rechts, § 376 и. 9. Упореди и § 1342 al 3 Предоснове. односно § 1401, ал. 3 аустријског Општег грађанског законика.

У вези с новчаним обавезама требало је обрадити и питање места испуњења. О томе аутор говори укратко на стр. 231, али као „о питању у вези с плаћањем међународних обавеза“. Он ту наводи »*dette portable, Bringschuld*« и »*dette quérable, Holschuld*« и у погледу немачког права позива се на § 269. БГБ-а. Међутим, за новчане обавезе постоји у немачком Грађанском законнику посебан пропис, и то у §-у 270, по којем су новчане обавезе »*Schickschulden*«, које проф. Крул уопште не спомиње, као што се не упушта ни у питање сношења ризика и трошкова.

Ни у набрајању модерних новчаних система аутор није био срећне руке. Доста дуго говори о разним облицима златног важења, а нигде не спомиње његову основну карактеристику, а то је тзв. златни механизам, који се код *gold specie standard*-а састоји у слободном ковању злата и слободном топљењу златника, а онда у обавези Централне банке да по законској цени злата замењује злато за новчанице и обрнуто, као и да се монетарна политика води по „правилима игре“ златног важења. Аутор, истина, на стр. 11. вели да златно важење „почива на одржавању једнакости између вредности домаће новчане јединице и једне по тежини одређене количине злата“, али код златног важења је одлучан начин како се та једнакост постиже. Јер златан новац, макар и пуне вредности, још није златно важење, као што не би био ни онда када би му се вредност на тој висини одржавала административним мерама.

Енглеска је прогласила новчанице законским средством плаћања 1833, а не 1830. године, како се наводи на стр. 12. Исто тако је нетачно да је у Сједињеним Државама после „признавања новчаницама статуса законског средства плаћања 1933. године плаћање могло сада бити вршено како у металном новцу тако и у новчаницама“ (види се да аутор мисли на златни новац пуне вредности), када је једновременно била не само укинута конвертибилност већ и забрањено свако плаћање у злату, па чак и конфисковано све злато у кованом облику и у полугама.

У II ал. на стр. 13. брка се појам „хромог“ важење са важењем златних полуга. Хромо важење ⁽²¹⁾ је ознака за биметализам по обустављању слободног ковања курантног сребреног новца; у ствари, то је монометализам злата и Француска га је фактички завела већ 1876. године, кад је обуставила слободно ковање сребрењака од 5 франака.

На истој страни се тврди да је важење златних левиза уведено после првог светског рата, а постојало је већ пре 1900. године у Индији, Аустро-Угарској, Русији.

Говорећи о „статусу“ валута земаља чланица Међународног монетарног фонда, на стр. 16. стоји да „паритети обавезују чланице на конвертибилност њихове националне валуте“, али нигде се не спомиње чл. VIII Споразума о ММФ-у који одређује врсту те обавезе, која се битно разликује од конвертибилности у златном важењу.

На истој страни се тврди да Фонд неће приговорити ако измена паритета не прелази 10% од првобитног паритета, али је при томе изостављен услов који гласи: „ако предложена измена, заједно са свим ранијим изменама, било повишењима било смањењима, не прелази...“. Када о тим 10% говори, Каро (*Carreau*) то посебно истиче ⁽²²⁾. А када је већ реч о „статусу“ валута земаља чланица Фонда, требало је бар споменути и поделу земаља на оне са статусом чл. VIII и оне са статусом чл. XIV.

Говорећи о могућностима пада вредности металног новца, аутор на стр. 19/20. наводи три узрока, а не наводи као узрок и прекомеран прилив кованог новца пуне вредности, као и у случају дисажије сребреног новца у Аустрији 1879. године, која је према новчаницама износила

(21) bi-metallisme boiteux (Jean Marchal, Monnaie et Crédit, стр. 75).

(22) Souveraineté et Coopération Monétaire Internationale, Paris 1970, стр. 336; Le Fonds Monétaire International, Paris 1970, стр. 123, нап. 3.

читавих 7% ⁽²³⁾, или обустављања замене злата за новчанице у Шведској за време првог светског рата.

На стр. 21, ал. 2. стоји да је 1924. године 1 билион рајхсмарака замењен за 1 марку, а у нап. 114. на стр. 43. да је то учињено у сразмери од 1 према 1 трилион. Значи, једном се аутор послужио терминологијом која је уобичајена у Енглеској, Немачкој и у нас, а други пут терминологијом каква се употребљава у САД и Француској, вероватно према извору којим се служио. По нашој терминологији исправна је цифра од 1 билиона.

На стр. 21. и.ф. стоји да је 1 франак по Закону од 28. марта (а не 8. марта, као што ту и у нап. 54, на стр. 27. стоји) 1803. „идентификован“ с 5 грама сребра, односно 290 мг чиста злата, што није тачно. Наиме, од 1 кг сребра чистоће 900/1000 ковало се 200 франака, а од 1 кг чиста злата 3100 франака, тако да је однос вредности између та два метала законски установањен у сразмери од 1 према 15,5, а тај се однос не добија из горње „идентификације“. Уместо горње сразмере, треба узети или однос од 4,5 г чиста сребра и 290 мг чиста злата или, пак, однос од 5 г сребра чистоће 900/1000 и 322,58 мг злата исте легуре ⁽²⁴⁾.

Није тачно ни то да се цена од 3 фунге 17 шилинга и 10 и 1/2 пенса односи на 1 унцу чиста злата, и према томе да би фунта садржавала 7,99 г чиста злата као што се наводи на стр. 22. Реч је о 22-каратном злату, а ако се то сведе на чисто злато добија се 113 грејна, односно 7,322 г чиста злата за 1 фунту ⁽²⁵⁾.

У последњој алинеји на истој страни наводи се девалвација долара 1934. године за 59,06%, а, у ствари, девалвација је извршена за 40,94%, тако да цифра од 59,06% представља вредност девалвираног према недевалвираном долару. На стр. 15. тај је однос исправно наведен.

На стр. 23. и.п. цифра од 70% је претерана. Изгледа да није узето у обзир да се првобитна цена односи на злато чистоће 900/1000, нити да су касније девалвације рачунате на већ смањене вредности долара. Грубо рачунајући, вредност долара у злату пала је отприлике на половину.

На стр. 25. је рачуница погрешна. Пре свега, паритет динара је утврђен с Фондом 24. маја 1949. и износио је 0,0177734 г (а не 0,17773, што је, вероватно, штампарска грешка), дакле 17,7734 мг чиста злата. Промена на 48 147 7029 мг не би значила никакво смањење, већ повећање паритета. Грешка је у томе, што није узето у обзир завођење новог динара 1. јануара 1966, тако да треба узети у рачун однос од 17,7734 према 0,481471029 ⁽²⁶⁾.

Ни при третирању монетарних теорија аутор није имао много среће.

Кнапову (*Кнарр-ови*) државну теорију новца или је погрешно приказао или је није уопште схватио. Како би иначе могао тврдити да су Кнапове присталице мишљења да „куповну моћ новчане јединице одређује држава“ (стр. 28)? То не тврди ниједна теорија новца, а најмање би могао то тврдити неки Кнапов следбеник. То не бива ни у максимирању цена, јер увек се максимирају само поједине цене, то је декретирање појединих цена, а не њиховог општег нивоа. Регулисање куповне моћи новца је ствар монетарне политике, а не монетарног права.

Ако ишта, Кнапу треба признати прецизност у формулисању појмова и већ његова дефиниција новца — *chartales Zahlungsmittel* — демантује горње тврдње аутора. Истина, и по Кнапу је новчана јединица јединица вредности, али се та вредност, по њему, може само хисторијски дефинисати, и за средства плаћања, каквим Кнап с правног гледишта једино и сматра новац, је ирелевантна. Цитирање Кароа ту не помаже.

(23) в. Österreichische Notenbank 1816—1966, стр. 175.

(24) J. Marchal, Monnaie et Crédit, стр. 67 и сл., стр. 80.

(25) Hawtrey, The Gold Standard in Theory and Practice, London — New York — Toronto 1933, стр. 63/64; Veit, Grundriss der Währungspolitik, 2. изд., стр. 375.

(26) в. Schedule of Par Values MMF-a.

Често употребљавано описивање новца као потраживања од националне привреде или као упутнице на добра која се нуде на тржишту нису ни за економисту, а још мање за правника више од једне метафоре, а и сам Каро је наводи као „економску подлогу новца“ (тим речима, наиме, почиње он излагања која га непосредно доводе до такве дефиниције). Али ни он у својој дефиницији (оној на стр. 30, а не 29. како се у напомени наводи), тврдећи да новац представља *»un certain pouvoir d'achat«*, не каже да та моћ потиче од државе, као што потиче солуторна моћ новца (а то се не противи Кнаповој теорији).

У критици ове теорије проф. Круљ наводи (на стр. 32) да је та теорија раније (тј. пре Кнапа) „истицала свемоћ владасца у стварању новца и одређивању његове вредности јер је — тадашње антимеритичко становиште — негирало постојање објективне вредности у племенитом металу“, док „модерна државна теорија новца... полази од тога да држава свјерено ствара новац и одређује му „вредност“ и онда је побија тиме што по Савињну (*Savigny-u*) каже да је „моћ законодавца у монетарним питањима врло ограничена“.

У вези с тиме треба рашистити једно основно питање.

По Шумпетеру (*Schumpeter-u*) је Кнапова теорија утолико тачна и утолико погрешна, уколико би била и теорија која би тврдила да је институција брака креација закона⁽²⁷⁾. На то би се могло приметити, да брак сигурно није креација закона, да му је порекло разноврсно, да има своју биолошку, друштвену, моралну, имовинску, религиозну страну, али да је као друштвена појава једним делом захваћен од правних прописа и да је у том обиму правна институција, и то, као институција, јавноправног карактера, док су имовински односи, који у брачној и породичној заједници попримају делимично измењени изглед и бивају стога од права посебно регулисани, приватноправног карактера⁽²⁸⁾. Исто бива и с новцим, који је у првом реду економска категорија. И као што брачно право не губи важност стога што има лоших бракова, тако да склопљен брак законски траје, на пример, и поред намерног и потпуно одвојеног живота брачних другова, па и против њихове воље, тако и новац не губи својство законског средства плаћања због тога што губи куповну снагу. Брак престаје законски да важи када се законским путем разведе, као што и новац престаје да важи када се законским прописом повуче из оптицаја, што — употребљујући Кнапов израз — оба пута бива прокламацијом.

Занимљиво је, пак, то што се правни концепт новца проф. Круља „не може схватити у правном смислу осим као атрибут суверености. Из овога следи — каже даље проф. Круљ — да се новцем могу сматрати само оне ствари којима, придаје то својство право, тј. држава или по њеном овлашћењу“. Према напомени 87. на стр. 34. ове су последње речи (од њега самог подцртане) узете из књиге Ф. А. Мана, али је изостављено, да Ман одмах додаје: *This is the State theory of money*, што значи да и проф. Круљ признаје основну исправност државне теорије новца.

Досадашња критика књиге проф. Круља ограничила се (и код тога ће и остати) на критику његових излагања о основним појмовима новца и на истицању неких конкретних недостатака који су непосредно уочљиви. Ако би се, пак, хтела оценити књига с једног општијег гледишта, онда би се, поред већ изнетих примедби у погледу систематичности и потпуности обрађене материје, могло рећи још следеће.

Уместо да се држи правно релевантних чињеница и да избегава све остало што није непосредно с тиме у вези, аутор се често губи у сувишна историјска, монетарно-политичка, економска, па и идеолошка разматрања, која већином не доприносе разбистравању и онако прилично компликованих правних проблема, већ напротив замућују ону јасноћу излагања којом се правне расправе морају одликовати.

(27) History of Economic Analysis, 1955, стр. 1090.

(28) в. Egersdorfer, Предавања о пандектама, Загреб 1915, стр. 8/12.

Пре свега, књигу као да није писао правник. Не само да се појављују тврђења која ниједан правник не може заступати и о којима је већ понегде било речи већ се не употребљавају ни уобичајени правни, па ни економски термини који правнику морају бити познати. Нигде се не спомиње солуторна или либераторна моћ новца, већ се то правно својство новца лаички описује, нигде се не употребљава израз рекурентна веза, нигде ни пенсаторно ни нумераторно плаћање, нигде се не говори о фидуцијарном течају (мада се на једном месту спомиње фидуцијарни новац), нигде о већ устаљеном појму обрачунске валуте, већ о валути или јединици вредновања. Није правнички ни мењати изразе за исти појам, поготово се не смеју истим називом крстити разне појаве: на стр. 32. за оно што се иначе назива материјалном вредности новца, употребљава се, најпре, израз објективна, а мало даље, стварна вредност новца, док се на стр. 73. под стварном вредношћу подразумева куповна моћ. Уосталом, бркају се и појмови новац и новчана јединица (на стр. 57). законска монета као новац уопште (стр. 5) и реч монета као ковани новац (стр. 19). Правно, па и економски је, у ствари, плеоназам кад се говори о принудном течају папирног новца, јер нема папирног новца без принудног течаја. Шта је то релативно конвертибилна валута (стр. 25)? Без објашњења то ништа не каже.

На стр. 32. се говори о титулару обавезе, уместо да се просто каже дужник. Осим тога, реч титулар означаје онога који има само наслов и достојанство неког звања или положаја без овлашћења да то звање извршава или да се бенефицијама положаја користи⁽²⁹⁾. За субјекта неког облигационог односа у правном језику није уобичајена употреба те речи, а ако је однос к томе неприличан, њеном употребом се упада у логичку противречност.

На стр. 14. се говори о дужности „Националне банке да претвара новчанице у злато (златне полуте)“, уместо да се говори о замени или конвертибилности, као што у свим убеницима пише (иначе „претварање“ новчаница у злато би био посао алхемичара).

На стр. 35/38, под 2. и 3. правник би могао разликовати изразе *lawful* и *legal*, када се позива на текст Манове књиге. У расправљању на наведеним странама није у питању законски новац, већ „новац у правном смислу“ (његово третирање од стране права као новца). Аутор се позива на Мана и Кароа. Ман истиче да »*the circulating media were in law money*«, а мало даље говори о »*lawful money*«, Каро, опет, о томе да би »*la monnaie émise par les rebelles soit considérée comme telle*« и онда о новцу »*au sens juridique*«, што ни у једног ни другог не значи да би то био законски новац. Уосталом, у парници *Emperor of Austria v. Day*, коју проф. Круљ цитира, лорд Кампбел (*Campbell*) је, мислећи на новчанице издате од побуњеника, рекао: *But they might pass as money without being legal tender*⁽³⁰⁾.

Конечно, један правник не би смео тврдити да „сва добра... осим новца и новчаних тражбина... могу бити вреднована — процењена“ (стр. 4). Зар се новчане тражбине не процењују по бонитету и у стечају и принудном поравнању ван стечаја не измирују у смањеним износима?

У научним расправама треба пазити и на језик. Зар један професор, коме је српско-хрватски матерњи језик, сме употребљавати реч роба у плуралу, када је та реч у нашем језику *singulare tantum*? Зар он не зна да се у нас за злато без легуре вели чисто злато (изричито код Вука већ у Рјечнику из 1852. године), па према томе и злато те и те чистоће (а не фино злато и злато те и те финоће), да се не диригује нешто, већ нечим (стр. 32), да је реч закономерност сувишна посубеница из руског (а ова превод с немачког, што у руском почешће бива).

(29) в. Littré-ов велики Речник француског језика.

(30) в. Mann, *The Legal Aspect* . . . , стр. 39, нап. 2.

Ми смо речи *scudo(écu)* и *fiorino* одавно посвојили у облицима шкуда и форинта (обе се такођер налазе већ у првом издању Вукова Рјечника), и зашто да их онда не употребљавамо, већ да говоримо о „скутама” и „флоринима”? (Узгред буди напоменуто, никакав новац по имену агнел — на стр. 51 — ни ангел — на стр. 72 — није постојао; у питању је ангелот, француски златник из времена Луја IX; скраћено се, изгледа, говорило и ангел, али Литре (*Littre*, ту реч не бележи).

У нашем језику је четврти падеж именица неживих ствари мушкога рода једанк првом, стога је погрешно рећи „курс којег су одређивале трговачке агенције”, већ треба „курс који су одређивале...” Исто тако и нас тр. 31. уместо „колико вреди метал кога она представља” треба „...метал који она представља”.

А шта значи ако је нека вредност „за 28 пута мања од оне у 1945. години” или златна садржина у одређеном периоду „за пет пута смањена” (оба примера са стр. 25)? Било шта се може узети за извештајни број пута више, али никако за извештајни број пута мање. Истина, и делење се може узети као множење, али само бројевима мањим од јединице. Уместо $100 : 5$ може се написати $100 \times 1/5$, али се ту не може рећи да је стотина пет пута смањена. Језички се не каже да је нешто два пута мање, већ да је упола мање, а то значи смањено за половину (овде случајно и на једну половину; али ако је нешто смањено за једну трећину, онда је то смањено на две трећине).

Посебно су питање цитати. Као пример се наводе позивања на Мана, чија се књига *The Legal Aspect of Money* веома често цитира, и у напоменама наводи одакле су цитати узети или места на која се текст позива. Књига се до данас појавила у три (енглеска) издања: 1938, 1953. и 1971. Позиви се најпре односе на издање из 1971. године, онда на оно из 1953, али усто више пута узастопце на издање из 1950. (!) и на крају више пута на издање из 1972. (!) године, што човека наводи на закључак, да су цитати из друге руке (тим пре, што се, како у Мана тако и иначе, често или уопште не слажу или се не слажу с цитираним издањем). Кад смо већ код Мана, нап. 43. на стр. 81. упућује на његов чланак *The Gold Clause in Domestic contracts* овако: *The Law Quarterly Review*, 1956, 73. и 181, што би требало да значи да је чланак објављен у поменутој Ревизији 1956. године, и то на стр. 73. и 181. (вероватно у наставцима или се позив односи на два разна места у чланку). Међутим, позив се односи на стр. 181. чланка објављеног у 73. години излагања поменутој Ревизије, а то је била 1957. година. Коначно, позивање на парнице *Knox v. Lee i Parker v. Davis*, које би требало да се односи на номинализам, у нап. 70. на стр. 54. узето је из Манове напомене 3. на стр. 15, његове књиге, где се овај позива на те парнице као на потврду сувереног права државе да издаје новац, а не из нап. 2. на стр. 89, где Ман расправља о номинализму. То се види и по броју цитиране странице, као и по преписаном погрешном писању имена, *Davies* уместо исправног *Davis*, као што у Мана исправно стоји и у нап. 2. на стр. 89. и у друга два цитата, а код Нусбаума у оба цитата његове књиге (на стр. XXIV и 588).

Као што је већ наговестио, а и с обзиром на уводно излагање о суштини међународног приватног права, рецензент се неће упустити у разматрања оног дела књиге који обрађује монетарне односе с иностраним елементима. Изнете примедбе нека буду довољне. Из њих се може видети да књига није комплетан, па ни добар рад, а осим тога је и немарно писана. Ипак, с обзиром на компликованост материје која се обрађује и правне тешкоће које су с тиме у вези, књигу треба узети као неку врсту пионирског рада у нас, па је стога *laudanda voluntas*. Ако писац у томе уступаје, друго издање би после темељите прераде и потребних допуна могло можда дати употребљиву књигу.